

כנגד ארבעה בנים דברה תורה זויות נוספות על ארבע הבנים

אל תסבירו לי
אם לא עאלתי:
אל תקראו לי באמצע מחק.
פיוחד אם רק התחלתי:
דברים עאני לא אוק-
אל תכריחו אותי לאכול:
וכעאני רוצה לעזור
אל תגידו: "זה אתה לא יכול!"
אל תצקו עלי
לפני כולם,
ואל תיקחו אותי לאנשים
עאין לי מה לעשות אצלם.
והילד הזה הוא אני/ יהודה אטלס

"כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם
ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע
לשאול" (הגדה של פסח).

ארבעת הבנים מייצגים ארבעה טיפוסים
שונים. אולם החיים הם דינמיים ובמהלכם,
אדם אחד עלול להכיל בתוכו כל אחת
מארבעת הדמויות האלו. עם זאת, המעברים
בין הזהויות השונות יכולים להיות מבלבלים
ומתסכלים, במיוחד כאשר מדובר במעבר בין
הזהויות עם דמות "חיובית" לדמות הנתפשת
כ"שלילית". לפיכך, חשוב להכיר בכך שארבע
הדמויות המוזכרות בהגדה משקפות שלבים
שונים של חיפוש רוחני, ולפעמים האדם חייב
לעבור דרך כל אחת מהן. הכרת הדינמיקה
שבין השלבים יכולה לעזור לאדם לכוון את
מסע החיים"

הרב יעקב נגן

נקודה למחשבה:

האם אנחנו יכולים לחשוב, כל אחד לעצמו על
חלקים שונים שבנו?

האם אנחנו יכולים לקבל בתוך עצמנו את
החלקים הפחות "טובים"? התוקפנות שיש בנו?
התמימות? המקומות של חוסר הידע?

האם אנחנו מכירים כל אחד את מסע החיים
שלו בין התחנות השונות והזהויות השונות?

חכם מה הוא אומר? מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם. ואף אתה

אומר לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן :

החכמה הגדולה שבכל החכמות –
לבלי להיות חכם כלל. רק להיות
תם וישר בפשטות
רבי נחמן מברסלב

הבן החכם הזה מתגאה בחכמתו,
לעשות חילוקים (אבחנות דקות)
במצווה הזאת. לכן מלבד מה
שהשיבתו התורה - לבלי יהיה חכם
בעינינו..."

דון יצחק אברבנאל

עצמי כוזב הינו חזות מזויפת, שהאדם נאלץ לארגן לעצמו, כדי להתמודד עם העולם ולהתאים את צרכיו לאלו של
מטפלו. (המבוגרים הסובבים אותו)

תפקידו של העצמי הכוזב הוא להסתיר את העצמי האמיתי ולהגן עליו מפני ניצול. הוא עושה זאת באמצעות
הענות לדרישות הסביבה. האדם מסוגל ללבוש עצמי כוזב, הגורם נחת לסביבה, בשעה שהוא עצמו מרגיש איום.
כאשר מנצלים את העצמי הכוזב ומתייחסים אליו כאל אמיתי, גדלה באדם תחושת ייאוש וחוסר ערך.

על סמך דברים שכתב ויניקוט

ומנקודת ראות אחרת על הבן החכם :

הבן החכם של ההגדה לא זכה בתוארו בשל התשובות המדויקות, אלא בזכות השאלות שהוא שואל. הוא היחיד מבין ארבעת הבנים שידע שהוא לא יודע. הוא עומד בפני העולם בענווה, עולם שהוא יפה כל-כך דווקא משום שהבלתי נודע מסתתר בו. והוא מוכן לחזור ולשאול שוב ושוב את השאלות. החכם שומע את קריאתו של האלוקים "בקשו פני תמיד" ויודע שהחיים הם מסע של חיפוש. הוא זוכה לחזור לתמימות עליה אומר הפתגם החסידי : "גדולה תמימות מהחכמה, אבל כמה חכם האדם צריך להיות כדי להיות תמים"

הרב יעקב נגן

נקודה למחשבה

אנחנו רגילים לחשוב על הבן החכם בתור "הילד הטוב", הצייתן והנאמן להוריו. הילד "המחונן" שואל שאלות סבוכות בהלכות הפסח ומקבל על עצמו את האל שהוציא את הוריו ממצרים. האמנם?

האם חכם = טוב?

האם חלק מהחניכים שלנו (וגם אנחנו) לפעמים בוחרים בתפקיד החכם או הטוב כדי לרצות את הסביבה? כדי להגן על עצמנו מביקורת? עד כמה משקיעים נערים ובוגרים בריצוי הסביבה?

רשע מה הוא אומר? מה העבודה הזאת לכם. לכם - ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. ואף אתה הקהה את שניו ואומר לו: "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי

ממצרים". לי ולא לו. אלו היה שם, לא היה נגאל:

האפשרות שהשאלות יהיו משכנעות יותר מאשר התשובות, יכולה להביא אדם לידי משבר. הוא כועס על כל מי שלדעתו "עבדו" עליו וסיפרו לו שקרים. הוא מזלזל בכל אלו שעוד מאמינים בהסברים שכעת נראים לו שטחיים וחלקיים, אם לא שקריים. הוא מאבד את האמון בחברה ובתרבות בה גדל ומסתגר מפניהן, מסרב להקשיב ולקבל שום דבר מאלו שמעלו באמונו. כאשר היה תם האמין בכל דבר ועכשיו אינו מאמין בשום דבר.

הרב יעקב נגן

נקודה למחשבה

מה החלק של המשבר ואובדן אמון בחברה ובתרבות בתהליך שהופך אדם "לרשע"? איך אנחנו כמחנכים מתייחסים לתהליך הזה?

בעקבתא משיחא חוצפא יסגא
(החוצפה תגבר) ויוקר יאמיר הגפן
תתן פריה והיין ביוקר ומלכות
תהפך למינות ואין תוכחת ...
נערים פני זקנים ילבינו זקנים
יעמדו מפני קטנים בן מנוול אב בת
קמה באמה כלה בחמותה ... הבן
אינו מתבייש מאביו
(מסכת סוטה פרק ט)

אל תשמע בני, אל מוסר אב	לשיר הבן ולשיר הנין,
ולתורת אם אל אמן תט,	הבא מבעד ערפל עב..
כי מוסר אב הוא "קו לקו..."	ודרוס לך שביל, וסורה מן
ותורת אם: "לאט לאט..."	הדרך, הלך בה האב,
וסופת-אביב דברה כן:	כי למה תחטא אל הדור,
"הקשיבה, איש לשיר הבן!"	דור עתיד רחוק, מוצף-אור?

דוד שמעוני, משורר – שיר מימי החלוצים הראשונים אשר מבטא את מרדם במנהגי הוריהם.

"מקובלים אנו שמרידה רוחנית תהיה בארץ ישראל ובישראל, בפרק שהתחלת תחית האומה תתעורר לבא. השלוחה הגשמית שתבא לחלק מהאומה, אשר ידמו שכבר באו למטרתם כולה, תקטין את הנשמה, ויבאו ימים אשר תאמר אין בהם חפץ. השאיפה לאידיאלים נשאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע, עד אשר יבא סער ויהפך מהפכה, ויראה אז בעליל כי חוסן ישראל הוא בקודש עולמים, באור ד' ובתורתו, בחשק האורה הרוחנית, שהיא הגבורה הגמורה המנצחת את כל העולמים וכל כחותיהם"

(הרב קוק, אורות התחיה פרק מד)

נקודה למחשבה

האם דברי החלוצים הם בעצם במילים אחרות השאלה "מה העבודה הזאת לכם"?

האם יש נקודות דמיון בין החניכים שלנו שמרדו בהוריהם ובין החלוצים? עם מי ההזדהות שלנו? האם זה משנה את ההזדהות שלנו? האם "רשע" הוא מונח סובייקטיבי?

מה המשמעות של בנים שאינם מקבלים את הסיפור של הוריהם? האם כל בן ששואל "מה העבודה הזאת לכם" הופך לרשע?

מה הקשר בין המרידה והגאולה? האם ניתן ללמוד מכך גם משהוא על תהליך אישי של גאולה בקרב האדם עצמו?

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר? מָה זֹאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו "בְּחוּזְקַי יָד הוּצֵאנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים."

אחד תם – נתן אלתרמן המין הזה אפס – כולנו חכמים. אך כנראה היה זה לא משל של סתם. כיום אולי קשה בכך להאמין אבל היה אי פעם אחד תם... מוזר היה האיש. כל עם יוצאי מגושן ראו את האותות והמופתים בעין, ראו את המכות ואת נחש הנחושת, ראו את ההרים אשר נזלו מים – בראשונה היו עומדים כנפעמים ומידם צונחים הסיר והיעה... אבל חיש קל תפסו – זה טבע הימים זה סדרם וכך נאה וכך יאה. 	 אבל לא כן האיש הלז האגדי אשר נמנה עם בני משפחת הקהתי. צריך היה לראות את זה הגוף התם ואת פתחון עיניו בהקרע הים... רק "מה זאת" הוא אמר – כי תם מהו אומר?...? אכן, מה נאריך מילים מזן אל זן? תלוש היה האיש וכמו מחוץ לזמן... ...אך אילולא ראו עיניו מה שראו, ואילולא ידע לבו מה שידע, קשה להעלות אפילו בהרהור מה היה נשאר מכל ההגדה"
--	---

יתמים תהיה עם ה' אלוֹקִיךָ (דברים יח, י-יג).

רש"י - "התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות, אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות, ואז תהיה עמו ולחלקו".

מתוך – מעשה בתם לר' נחמן מברסלב:

התם הנ"ל למד מלאכת רצענות, ומחמת שהיה תם למד הרבה עד שקבל. ולא היה בקי בהאמנות בשלמות, ונשא אישה והיה מתפרנס מן המלאכה. ומחמת שהיה תם ולא היה בקי בהמלאכה כל כך, על כן היה פרנסתו בדחק גדול ובצמצום, ולא היה לו פנאי אפילו לאכל, כי היה צריך תמיד לעסק במלאכה מחמת שלא היה יכול האמנות בשלמות. רק בשעת המלאכה, בשעה שהיה נוקב במרצע והיה מכניס ומוציא החוט העב של התפירה כדרך הרצענים, אז היה נושך חתיכת לחם ואוכל.

ומנהגו היה, שהיה תמיד בשמחה גדולה מאד, והיה רק מלא שמחה תמיד. והיו לו כל המאכלים וכל המשקות וכל המלבושים. והיה אומר לאשתו: אשתי, תן לי לאכל, והייתה נותנת לו חתיכת לחם ואכל. אחר כך היה אומר: תן לי הרטב עם קטנית, והייתה חותכת לו עוד חתיכת לחם ואכל. והיה משבח ואומר: כמה יפה וטוב מאד הרטב הזה. וכן היה מצוה לתן לו הבשר ושאר מאכלים טובים כיוצא בזה, ובעד כל מאכל ומאכל הייתה נותנת לו חתיכת לחם, והוא היה מתענג מאד מזה ושבח מאד את אותו המאכל, כמה הוא מתקן וטוב, כאלו היה אוכל אותו המאכל ממש.

והיה רק מלא שמחה וחדוה תמיד. כשהיה גומר המנעל, ומן הסתם היה לו שלשה קצוות, כי לא היה יכול האמנות בשלמות כנ"ל, היה לוקח המנעל בידו, והיה משבח אותו מאד, והיה מתענג מאד ממנו. והיה אומר: אשתי, כמה יפה ונפלא המנעל הזה; כמה מתוק המנעל הזה; והייתה שואלת אותו: אם כן, מפני מה שארי רצענים נוטלים שלשה זחובים בעד זוג מנעלים, ואתה לוקח רק חצי טאליר (היינו זחוב וחצי). השיב לה: מה לי בזה; זה מעשה שלו, וזה מעשה שלי. והיה רק מלא שמחה וחדוה תמיד.

ואצל העולם היה ללעג. והשיגו תאוותם בו, שמצאו ממנו להתלוצץ כרצונם, כי היה נדמה למשוגע, והיו באים בני אדם, והתחילו בכוונה לדבר עמו בשביל להתלוצץ. והיה אותו התם אומר: רק בלי ליצנות. ותכף שהשיבו לו: בלי ליצנות, קבל דבריהם, והתחיל לדבר עמם, כי יותר לא היה רוצה להעמיק לחשב חכמות, שגם זה בעצמו ליצנות, כי היה איש תם; וכשהיה רואה שכונתם לליצנות, היה אומר: מה יהיה כשתהיה חכם ממני הלא אזי תהיה שוטה, כי מה אני נחשב.

נקודה למחשבה

האם הבן התם הוא זה שמבין את העולם באמת?

גם השיר, גם דברי רשי, גם הסיפור של רבי נחמן מעלים את העוצמה של התמימות. (אינטלגנציה רגשית??) האמנם? האם עדיין רלוונטי לימינו? אם נשאף לשמר את התמימות של ילדנו – האם נכין אותם טוב לחיים "הנורמטיביים"?

השיר מדגיש במידה מסוימת שנקודת הראות שאנחנו בד"כ מחשיבים כנכונה – אינה היחידה: מה החשיבות של ראיית אירועים מנקודת מבטם של הילדים? עד כמה מפגש הגילאים השונה / מפגש תרבויות שונה – יוצר נקודות מבט שונות? וכמה שיח יש בין "החכם" וה"תם"?

וְשֵׁאִינוּ יוֹדְעֵי לְשֹׂאוֹל - אֶת פֶּתַח לוֹ, שְׁנֵאֲמָר, וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֶבֶר

זֶה עֲשֵׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם .

"שאינו יודע לשאול" איננו רק הילד הקטן והביישן מטבעו שנמנע מלפצות את פיו. עבור אנשים רבים בחברות רבות, אלה "שאינם יודעים לשאול" הם אלה שהושתקו על ידי החברה. אף אחד מעולם לא שאל לדעתם בנושאים רבים והם התרגלו שלא לחשוב על נושאים אלה, הם התרגלו שממילא נושאים אלה אינם שייכים להם. ולבטח אין להם מה לשאול או להוסיף עליהם"

"הלילה הזה, עלינו לראות מי הם אלה, מבין היושבים סביב שולחן הסדר, שהושתקו מלשאול, ולעזור להם להיפתח, לשאול ולספר".

על פי טובה הרטמן, חוקרת חינוך יהודי ומגדר

שאלות הן הבסיס לצמיחה. השאלה פותחת בפני השואל הזדמנות להתבונן בעולם בעיניים חדשות, מתוך מוכנות ללמוד ולהשתנות, ומשמשת כלי המניע אותו לחפש ולגלות. בלא יכולת לשאול, אדם נשאר "תקוע" במקומו ומעלתו, הוא יודע רק את המוכר וכל שאר העולם נותר עבורו ספר חתום. את מצוות סיפור יציאת מצרים ליל הסדר פותחת המשנה בתיאור "הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו" (פסחים פ"י מ"ד) מה מלמד האב את בנו? לכאורה היינו מצפים שיתחיל לספר אודות יציאת מצריים, אולם המשנה ממשיכה ברשימת שאלות: "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות...?" כלומר, תפקיד האב הוא ללמד את בנו לשאול!

הרב יעקב נגן

רבי שלמה הלוי אלקבץ, מחבר הפיוט "לכה דודי", מפרש את התגובה "את פתח לו" – את בטח בו. הבן שאינו יודע לשאול אינו שואל "מפני היראה שבשגיאה". חסר לו בטחון עצמי לנסח את שאלתו. אולי משום שהוריו מתקנים אותו ומבקרים אותו תמיד. לכן על הוריו לפתוח איתו בשיחה. לחזקו ולעודדו – לתת לו תחושה של ודאות פנימית שהם בוטחים בו: "עד שמתוך זה יפתח פיו ויאירו דבריו"

החיד"א, הרב חיים יוסף אזולאי

נקודה למחשבה

מה תפקידנו בהיבט זה?

האם חלק מהתהליך החינוכי של מציאת "הקול" "החלום" השאלות והתשובות הוא גם תפקיד חברתי?

האם החניכים שלנו או חלקם הם חלק מציבור "שהושתק" ואנחנו צריכים לעזור להם למצוא את קולם?

איך מלמדים ילדים לשאול שאלות? ומתבגרים?

ולסיום

"אחד חכם ואחד רשע ואחד
תם ואחד שאינו יודע לשאול
כי נוסח זה בא ללמדנו
שה'אחד', אלוקים, נמצא
בכל אחד מארבע דמויות
אלו – לא רק בחכם. גם
בתם, בזה שאינו יודע
לשאול ואפילו ברשע."
רבי לוי יצחק מברדיצ'ב

יש בי רתיעה מסטראוטיפים.
מהדבקת תוויות. לכן אומר: **כנגד
ארבעה בנים שיש בכל בן, ארבעה
קולות שיש בכל אישיות – דיברה
תורה.**

בכל בן יש את החכם שבו, הרשע,
הטיפש ושאינו יודע לשאול צירוף
מיוחד של קולות ומרכיבים מונח
ביסוד כל אחד מאיתנו. ויש, כך אני
מאמין, בכוח המעשה החינוכי
לשנות את המאזן הפנימי שביניהם.

יריב בן אהרון, סופר